

Karakoyunlu Sultanı Cihâşah'ın Şeyh Cüneyd'e Karşı Aldığı Önlemler

Precations of Qara Qoyunlu Cihansah to Sheikh Cunejd

Ayşe ATICI ARAYANCAN*

Özet

Karakoyunlu sultanı Cihâşah hâkimiyeti süresince Hurûfilik, Müşa'şalık ve Safevîyye Tarikatları gibi farklı Şîî hareketleri ile mücadele etmiştir. Bunlardan Safevîyye Tarikatı, Şeyh Cüneyd'in önderliğinde giderek bölgede güç kazanmış ve devletleşme süreci içerisine girip, Karakoyunlu devletini tehdit etmeye başlamıştır. Nitekim bu durumu fark eden Karakoyunlu sultanı Cihâşah, Şeyh Cüneyd ile mücadele ederek Safevîyye Tarikatı'nın siyasallaşmasını ve devletleşmesini engellemek için bir takım önlemler almıştır. Ancak bu önlemlere rağmen, daha sonraları Şah İsmail tarafından kurulacak olan Safevî devleti Karakoyunlu ve Akkoyunlu devletinin topraklarını da bünyesinde barındıracak bir coğrafyada kurulmuş ve amaçlarına da başarıyla ulaşmıştır.

Anahtar Kelimeler: Karakoyunlu, Safevîyye, Şeyh Cüneyd, Cihâşah,

Abstract

Qara Qoyunlu State struggle to the movements of Shie like Hurufism, religions of Müşe'se and Safavid. One of these one is Safavid Religion, under the leadership of Sheikh Cunejd, gain strength and begin the operation of nationalization so it begins threatening Qara Qoyunlu State. In fact, Sultan of Qara Qoyunlu Cihâşah realize this threaten and take acuse against Sheikh Cunejd for prevent nationalization and political system of Safavid Religion. But, in spite of this precautions, in the years that followed Safavid State was set into Ag Qoyunlu and Qara Qoyunlu State by Sheikh İsmail and succeed their dreams.

Key Words: Qara Qoyunlu, Savafid, Sheikh Cunejd, Cihansah

1.Giriş

İran, Irak-ı Arab ve Anadolu'da ki Moğol hâkimiyetinin sona ermesi ile Doğu Anadolu Türkmenlerinden biri olan Karakoyunlular¹ XIV. yy ikinci yarısında Van Gölü kıyısında bulunan Erciş'ten Erzurum ve Musul'a kadar uzanan bölgede ortaya çıkmışlardır².Karakoyunlu,Akkoyunlu ve Timuruları içine alan bu çalkantılı dönemin en önemli özelliği siyasi iktidarsızlıklar ve karışıklıklar olmuştur³.Bu dönemde bölge halkının büyük çoğunluğu Sünnî iken, Ehl-i Hak, Müşa'şalık, Hurûfilik, Safevî Tarikatı vs. gibi şîî akımları ortaya çıkmıştır.Bu akımlardan en önemlilerinden biri Şeyh Safiyyüddin Erdebili tarafından kurulan Safevî yye Tarikatıdır. Şeyh Safiyyüddin'le başlayan Şah İsmail'e kadar devam eden bu hareket 1501 yılında Safevî Devleti'ni kurmuş ve imamiye Şîîliğini devletin resmi dini haline getirmiştir⁴.

Safevîyye Tarikatı'nın kurucusu Şeyh Safiyyüddin 1276 yılında Hazar Denizinin güney kıyılarındaki Giylan'da Şeyh Zahid-i Geylanî'nin yanına gitmiş ve onun ölümünden sonra kızı Bibi Fatma ile evlenerek, onun şeyhlik postuna oturmuştur. Şeyh Safiyyüddin, zamanla bölgede halkın güvenini kazanmış ve özellikle İlhanlıların Veziri Reşüdüddin, oğlu Erdebil valisi Mîr Ahmed ve İran'da hüküm süren Moğol hanı Olcaytu gibi yöneticiler tarafından kendisine büyük hürmet gösterilmiştir⁵.Şeyh Safiyyüddin, Sünnî mezhebine mensup idi. Zira Hamdullah-ı Kazvini Erdebil ahalisini "*Şafîi ve Şeyh Safiyyüddin'in müridi*" olarak zikr eder, ancak adı geçen şeyhin oğulları ve Safevî devletinin kurucusu Şah İsmail kendisi ve ataları Ali evladı olarak ilan edip, Şîîlik bayrağını açmıştır⁶.Şeyh Sayiyyüddin'in ölümünden sonra Sadredin Musa babasının halefi olmuş ve yine dönemin önemli yöneticileri tarafından büyük hürmet gösterilmiş ve Safevîyye Tarikatının nüfuzu artmıştır. Şeyh Musa'nın ardından tarikatın başına oğlu Hâce Ali geçmiştir. Hâce Ali 1392–1429 yılları

* Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bölümü,Ortaçağ Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi

¹ İlhan Erdem, Mustafa Uyar, "Karakoyunlular: Tarih Sahnesine Çıkışları ve Kökenleri", **Türkler**, C. 6, Ankara 2002, s.861.

² Muhsin,Bahram-nejad, **Serguzeit-i Karakoyunluha ve Akkoyunluha**, Merkez-i Pejuheş-i Miras-ı Mektup, Tahran 1386, s.21

³ İlhan Erdem, Mustafa,Uyar,"Karakoyunlular: Tarih Sahnesine Çıkışları ve Kökenleri", **Türkler**, s.861.

⁴Mazlum Uyar, "Safevîler Öncesi İran'da Tasavvuf ve Safevî Devleti'nin Ortaya Çıkışı", **Akademik Araştırmalar Dergisi**, S 7–8, 2000–2001, s. 85.

⁵Walther Hinz **Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd XV. Yüzyılda İran'ın Milli Bir Devlet Haline Yükselişi**, (çev. Tefvik Bıyıklıoğlu), Ankara, s.6–7; Faruk Söylemez, "Anadolu'da Sahte Şah İsmail İsyanı", **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 17, Kahramanmaraş 2004, s.73.

⁶W.Barthold, "Azerbaycan ve Ermenistan", **A.Ü.D.T.C.F. Tarih Araştırmaları Dergisi**, (çev. İsmail Aka), C. 8, S 14.-23, 1963, s.79.

arasında 39 yıl dergâhın şeyhliğini yapmıştır⁷. Anadolu'da özellikle Teke, Hamit ve Karamanoğulları gibi Türk Beyliklerinde birçok mürit toplamıştır. Bunun en önemli nedeni Timur'un Ankara Savaşında Yıldırım Bayezid'i yendikten sonra 1402 yılında Hâce Ali'yi Erdebil Tekkesinde ziyaret edip, ona saygısının bir göstergesi olarak, köyleriyle birlikte Erdebil'i Safevîlere vakıf olarak bağışlamış olmasıdır⁸. Timur daha sonra Hâce Ali'nin isteği üzerine Anadolu'dan getirdiği otuz bin esiri İran taraflarına göndererek Erdebil'e yerleştirmiştir⁹. Serbest kalan esirler şükran borcu olarak Safevîye Tarikatına bağlanıp, tarikat dersi olarak bağlılıklarını sürdürmüşlerdir. Ancak sonraları bu esirlerin birçoğu Anadolu'ya dönmüşlerdir, orada kalanlar ise Erdebil de bir mahalleye yerleştirilmişlerdir. Başlangıçta Sünnî olan bu Türkmen esirler Hâce Ali'nin tesiri ile Şîliği benimsemiş, tarikatın emrine girip vergi, sadaka ve zekâtlarını Hâce Ali'ye vermişlerdir. Ayrıca şeyhin halifesi olarak adlandırılan bazı kişiler Anadolu'da para toplayıp, gizli bir şekilde İran tarafına göndermişlerdir. Bu şekilde Erdebil Tekkesi gittikçe gelişerek müritlerini çoğaltmıştır¹⁰.

Hâce Ali'den itibaren değişmeye başlayan Safevîye Tarikatı, söz konusu dönemde Anadolu'da iki ayrı çizgide yayılmıştır. Birinci akım Sünnî özelliklerini koruyarak varlıklarını başka tarikatlar üzerinden sürdürmüş, diğeri ise bilim adamlarının Heteredoks olarak nitelendirdikleri Anadolu'daki ehl-i beyt sevgisini esas alan gruplar arasında Şîlik hattıyla devam ettirilmiştir. Şeyh Safi'nin kurduğu sufiliğe esaslanıp mezhepçilik davalarında kenarda duran Safevîye Tarikatı açık Şîf karakteri almıştır. Sonraları Şîlik şuuruları altında siyasi hâkimiyet uğrunda faaliyetlere atılmışlardır¹¹.

Şeyhlikten şahlığa geçmek isteyen Hâce Ali vefat edince yerine oğlu İbrahim 1429–1447 daha sonra İbrahim'in oğlu Cüneyd 1447–1460 geçmiştir. Hâce Ali'nin torunu Şeyh Cüneyd, Safevîye Tarikatı'nı dini bir devlet haline getirmiştir¹². İlk dönemlerde sadece dinsel işlerle uğraşan Erdebil şeyhleri bölgedeki güçlü hükümdarlar tarafından desteklenmiştir. Hatta Osmanlı padişahları saygı mahiyeti ile her yıl çerağ akçesi adı altında değerli hediyeler göndermişlerdir¹³.

2. Cihânşah'ın Şeyh Cüneyd'e Yaptığı Uyarılar ve Aldığı Önlemler

Şeyh Cüneyd Safevî şeyhi olunca dinsel otoriteden güç alarak hükümet kurma isteği içine girmiştir. Etrafına müridler toplamış ve gücü günden güne artmıştır. Karakoyunlu Hükümdarı Sultan Cihânşah, Cüneyd'in hızlı bir şekilde örgütlendiği ve güçlendiğini fark etmesi üzerine onu takibe almıştır¹⁴. Nitekim Erdebil Tekkesi şeyhi Cüneyd'in etrafında çok fazla mürid toplanmasından rahatsız olan Cihânşah onu tekkeden uzaklaştırmak için bir takım uyarılarda bulunup, önlemler almıştır. Daha sonrasında Şeyh Cafer'in yardımlarını alarak onu tekkeden uzaklaştırmış¹⁵, kendisiyle akrabalık kuran Şeyh Cafer'i tarikatın başına getirmiş ve onu desteklemiştir¹⁶. Allouche, Şeyh Cüneyd'in faaliyeti hakkında: "Veraset nimeti Cüneyd'e ulaştığında, o atalarının izlemiş olduğu yaşam çizgisini tamamen değiştirdi. İhtirasın başlaması, onun hayal dünyasındaki kuluçkada, iktidar isteği fikrini doğurmuştur. Onun her çabası, bir toprak ya da bölgeyi fethetmektir. Babası vefat edince, Cüneyd şu ya da bu sebeplerden dolayı ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştı" şeklinde onun durumunu özetlemiştir¹⁷.

Safevîye Tarikatı şeyhinin giderek güçlendiğini gören Cihânşah, otoritesini ve hanedanını korumak amacı ile Şeyh Cüneyd'i bölgeden uzaklaştırma konusunu münnecimler ve etrafındaki sözü geçen kişiler ile görüşmeler yaparak, onlara: "İşittim ki Sultan Cüneyd'in etrafına çok fazla adam

⁷ Mustafa Ekinci, **Anadolu Aleviliğinin Tarihsel Arka Planı**, Beyan Yayın, İstanbul 2002, s.68.

⁸ Yusuf Küçükdağ, B. Dedeyev, "Safevîlerin Nesebine Farklı Bakış", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 2/6, 2009, s.420.

⁹ Faruk Söylemez, "Şah İsmail İsyanı", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, s.73; Walther Hinz **Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd**, s.8–9.

¹⁰ Mehmet Kırkinci, **Alevilik Nedir?**, Cihan Yayınları, İstanbul 1990, s.22; İbrahim Arslanoğlu, "Aleviliğin Tarihsel ve Sosyal Temelleri" *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 23, Ankara 2002, s.24

¹¹ Bilal Dedeyev, "Safevî Tarikatı ve Osmanlı Devleti İlişkileri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 1, 2008, s.209.

¹² Bekir Küttükoğlu, **Osmanlı-İran Siyasî Münasebetleri**, İstanbul 1993, s.2; Faruk Söylemez, "Şah İsmail İsyanı", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, s. 74.

¹³ Tahsin Yazıcı, "Safevîler", **İ.A.MEB**, C.10, İstanbul 1967, s.53.

¹⁴ İskender Beğ, **History of Shah Abbasi the Great: Tarik-e Alamara-ye Abbasi**, (çev. Reger M. Savory), C. I, Westview Press, Boulder, Colorado 1978, s.29.

¹⁵ Hondmîr, **Habib'üs Siyer**, s.424–425; Oktay Efendiye, "Şeyh Cüneyd", **Temel İlmî İçtimai Journal**, Fernal, 2007, S.1/3, s.21; Hasan-ı Rumlu, **Ahsenü't-Tevârih**, s.393; Zohre Vefai, **Şerh-i Tarih Karakoyunluha & Akkoyunluha**, İntişarat-ı Zeyneb, Tebriz 1385, s.51.

¹⁶ Tahsin Yazıcı, "Safevîler", **İ.A.** s.123–124.

¹⁷ Adel Allouche, **Osmanlı-Safevî İlişkileri**, s.51; Şahî Ahmadov, **Azerbaycan'da Şiiliğin Yayılma Süreci**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2005, s.59.

toplantıdır. Ben Şeyh Safi evlatlarından biri kıyam kaldırır ve devlet bizim sülalemizin elinden çıkıp Şeyh Safi hanedanına geçer diye korkuyorum” demiş¹⁸ ve Şeyh Cüneyd’e önlem almak amacıyla uyarı mektubu yollamıştır. Söz konusu mektupta: “Benim mektubum sana ulaştığında halkı kendinden ve kendi sohbetinden uzak etmen gerekirdi, yanında olan müridleri toplayıp sakin olmalısın, ben senin sufilerinden hatırcam değilim. Cahillere uyup kıyamdan dem çalılıyorsun, yüreğinde saltanat arzusu yer bulsun, kolay giden işler zora düşsün ve her iki taraftan binlerce kan dökülsün. Eğer benim sözümü dinlemezsen bu haddini aşan hareketlerinden vazgeçmezsen yakın zamanda senin ve müridlerinin kovulması benim için vacip olacaktır” diyerek uyarılmıştır¹⁹. Bu uyarı üzerine Şeyh Cüneyd ona “Eğer sen Şeyh Safi evlatların tarafından hatırcam değilsen o zaman bil ki bu seni azdırmak isteyen şeytanı-ı racimin vesvesesidir. Ben halvet guşasında dururken kendi atalarımın astanasında ulu yaratana ibadet etmekle meşgulüm ve kendi sufilerimi de ibadet ettiriyorum. Benim asla kıyam kaldırmak ve ülke tutmak iddialarım yoktur. Eğer sana hoş gelmeye çalışsan müneccimlerin seni korkutuyorlarsa ki Şeyh Safi evlatları arasından bir kıyamcı ortaya çıkacaktır. O ben değilim ve öyle ki benim öğullarımdan ve nevelerimden de böylesi çıkmayacaktır. Bize ne düşüyor ki birbirimize edavet edelim. Yok, eğer Allahu tela’nın istediği bu olsa ki, Şeyh Safi evlatlarından biri kıyam kaldırsın ve bizi kendi halkımız ile bırak ve bizim seninle hiçbir düşmanlığımız yoktur. Benden hatırcam ol ve Hazreti Hudayı âlemin gazabından koru! Gerisini kendin bilirsin” şeklinde cevap yollamıştır²⁰. Bu mektuptan sonra Cihânşah, Şeyh Cüneyd’e bir süre dokunmama kararı alır. Ancak iki yıl sonra Karakoyunlu casuslarının hazırladığı raporlara göre Şeyh Cüneyd’in isyan kaldırdığı takdirde etrafına yarı göçeri grubu arkasına alarak 20 bin silahlı adamı kolaylıkla toplanabileceğini kayt etmiştir. Bunun üzerine Cihânşah ikinci bir uyarı mektubu yazıp: “Her ne kadar ben sana mani olmaya çalışsam da sen yine kendi bildiğini yaptın. Meğer gönlünde büyük bir arzu yattıyormuş. Benim devletimin sınırlarını terk et. Yoksa gelip Erdebil’i dağıtır, çok fazla katliam yaparım” demiştir²¹. Bu mektupla Cihânşah, Şeyh Cüneyd’in üstündeki baskıyı artırmış ve eğer ülke topraklarını terk etmez ise Erdebil’e saldıracağını söylemiştir²². Nitekim Şeyh Cüneyd ard arda gelen baskı ve uzaklaştırma mektuplarından ötürü 1448 yılında Erdebil’i terk edip, Suriye ve Anadolu’da faaliyetlerini sürdürmüştür. Erbil bölgesinde meşhur şeyhlerden biri olan Şeyh Erbili’nin kızı ile evlenmiştir. Ancak orada da Şeyh Cüneyd’in davranışlarından rahatsızlık duyulmuştur. Şeyh oradan da ayrılmak zorunda kalmıştır. Erbil’den ayrıldıktan sonra Karaman’a ve Konya’ya gitmiştir. Konya’da faaliyetlerde bulunduğu sırada Şeyh Abdullatif’le tartışmış ve daha sonra Osmanlı Sultanı II.Murad’tan kendisine bir yer verilmesi için bir seccade, Kur’an ve bir tespihten oluşan hediyeler göndererek dua ve ibadet yapabilmesi için, Kurtbeli’nde kalmasına müsaade etmesini istemiştir²³. Hediyeleri getiren müridi kabul eden Vezir Halil Paşa meseleyi padişaha arz etmiştir. II.Murad hediyeleri kabul etmiş, ayrıca Şeyh’in istekleri hususunda Halil Paşa ile bir görüşme yapmıştır²⁴. Ancak Sultan II.Murad, Şeyh Cüneyd’in asıl amacını anladığından, Osmanlı topraklarında kalması konusunda kendisine: “Bir tahtta iki padişah oturmaz” diye cevap vererek bu isteğini red etmiştir²⁵. Cüneyd’in elçisi sıfatıyla sultana gelen Safevîye müridi kendi beraberinde Cüneyd’e verilmek üzere 200 dukka altın, dervişler için de 1000 akçe ile geri dönmüştür²⁶. Osmanlı padişahı II.Murad, Şeyh Cüneyd’in bu hareketinin siyasi geleceğini anlamış olmalı ki, Şeyh’e olumsuz yanıt vermiştir²⁷. Yüz bulamayarak Osmanlı topraklarını terk edip, Konya’ya giden Şeyh Cüneyd, bu bölgede kendisinin Hz.Ali’nin soyundan geldiğini iddia edip Bâtûnî düşüncelerini yaymaya başlamıştır²⁸. Şeyh Sadreddin-i Konevî Zaviyesi’ne sığınmış, bir müddet burada kalmış, ancak Şeyh Abdullatif ile yaptığı tartışma yüzünden şehri terk edip, Toros dağlarında meskûn olan Varsaklar içine gitmiştir. Şeyh Cüneyd’in bu tutumu, Konya uleması arasında ciddî bir tepkiye neden olmuş ve durum Seyh Abdullatif tarafından, “Bu Seyh Cüneyd’in muradı sufilik değildir. Şeriat

¹⁸ Oktay Efendiyeve, “Şeyh Cüneyd”, **Temel İlmî İctimai Journal**, s.21

¹⁹ Anonim, **Alem Ârâ-yı Şah İsmail**, Haz. Asgar Montazer Sahib, Şirket-i İntişarat-ı Elmi ve Ferhengi, Tahran 1386, s.22–23; Oktay Efendiyeve, “Şeyh Cüneyd”, **Temel İlmî İctimai Journal**, s.21.

²⁰ Anonim, **Alem Ârâ-yı Şah İsmail**, s.23; Oktay Efendiyeve, “Şeyh Cüneyd”, **Temel İlmî İctimai Journal**, s.21

²¹ Anonim, **Alem Ârâ-yı Şah İsmail**, s. 24.

²² Hondmîr, **Zeyl-i Tarih-i Habib’üs-Siyer, Tarih-i Şah İsmail ve Şah Tahmasb-ı Safevî**, Hzl. Muhammed Ali Cerrahi, Neşr-i Gosterde, Tahran, 1370, s.27; Muhammed Ali Rençber, **Müşa’şaiyan**, İntişarat-ı Ageh, Tahran 1382, s.29.

²³ Adel Allouche, **Osmanlı-Safevî İlişkileri**, s.44; Faruk Söylemez, “Şah İsmail İsyanı”, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, s.74.

²⁴ Âşık Paşa-zâde, **Tevarih-i Al-i Osman (Âşık Paşa-zâde Tarihi)**, İstanbul, 1928, s.264; Gıyas Şükürov, **Safevî Devleti’nin Kuruluşu ve I.Şah İsmail Devri (907-930/1501-1524)**, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktor Tezi, İstanbul 2006, s.51

²⁵ İ.H. Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C. II, Ankara 1988, s.226; Faruk Söylemez, “Şah İsmail İsyanı”, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, s.74; Bekir Kütükoğlu, **Osmanlı-İran**, s.1.

²⁶ Âşık Paşa-zâde, **Âşık Paşa-zâde Tarihi**, s.264.

²⁷ Hasan Onat, “Kızılbaşlık Farklılaşması Üzerine”, **İslamiyat**, C. V, Ankara 2003, s.114.

²⁸ Walter Hinz, **Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd**, s.18; Faruk Söylemez, “Şah İsmail İsyanı”, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, s.74.

bozup kendi emaret talep eder” şeklinde Karamanoglu İbrahim Bey’e bildirmiştir. Bunun üzerine, Karamanoglu İbrahim Bey, Varsak Beylerine Şeyh Cüneyd’in yakalanması hakkında emir göndermiş ise de Şeyh Cüneyd oradan Suriye’ye kaçmıştır.²⁹

Nitekim Karaman Bey’i tarafından da kabul edilmeyen Şeyh Cüneyd, güneye yönelerek, o devirde Memlûklü toprağı olan Kilis ve Musa Dağı’na gitmiştir. Ancak Memlûklü Sultanı Çakmak 1438-1453 da, onun üzerine bir birlik göndererek, kendisini Kuzey Suriye’den çıkartmıştır³⁰.

Osmanlı, Karaman ve Memlûklulardan yüz bulamayan Şeyh Cüneyd, Canik’e gitmiş ve orada Trabzon Rum İmparatorluğu’nu ele geçirme ve o bölgede kendi devletini kurma plânları yapmıştır. Samsun’da yaptığı bu plânı uygulamaya koymak amacıyla 1456 yılında Trabzon’a saldırmıştır, bir müddet bu saldırı ile uğraşmış ise de kaleye girememiştir. Trabzon’u almaktan vazgeçen Şeyh Cüneyd daha sonra Erdebil’e geri dönmüş ve Diyarbakır’da hükümdarlık yapan ve Cihânşah’a muhalefet eden Uzun Hasan’ın sarayına sığınmış³¹ ve Hatice Begüm adındaki kız kardeşi ile evlenip, 4 yıl orada kalmıştır³². Bu evlilik haberi her tarafa yayılmış ve Şeyh Cüneyd’in itibarının artmasını sağlamıştır³³. Şeyh Cüneyd burada bulunduğu dönemde 12 bin sufi onun irşadına geçmiştir. Burada etrafa çok sayıda halife görevlendirip örgütlenmeyi tamamladıktan sonra yeniden Erdebil’e geçmiştir.

Şeyh Cüneyd Erdebil’de de müridlerini civar köylere yerleştirmeye devam etmiştir. Geçen süre içerisinde amcası Şeyh Cafer’in tavrı değişmemiş, Uzun Hasan ile yaptığı ittifaktan dolayı Cihânşah’ın ona duyduğu nefret giderek artmış ve onu daha öncekine göre daha sıkı bir rakip olarak görmeye başlamışlardır³⁴. Bu konuda Gaffarî Cihânara adlı eserinde: “Aslında gam kaynağı olan o hazretin amcası Şeyh Cafer onunla zıllaştı. Cihânşah’ın Uzun Hasan’a muhalefeti yüzünden o hazrete düşmanlığı ciddiyete vardı. Bu nedenden dolayı Şeyh Cafer ile birlik kurdu, onun elini âsitabe-i münevver-i mukaddese’nin (Erdebil’deki Şeyh Safiyeddin’in türbesi) idaresinde güçlendirdi “şeklinde belirtmiştir³⁵. Nitekim Şeyh Cüneyd’in Erdebil’e geldiği haberini duyan Cihânşah onu zorla Erdebil’den çıkarmak için asker toplamaya başlamıştır. Bu haberi alan Şeyh Cüneyd ise özel ulaklar ile etrafta bulunan müridlerini çağırıp, birkaç bin silahlı adam toplayarak Çerkezler ile din uğruna savaşmak için yola çıkmıştır. Şirvanşah’ın ülkesinden geçtikten sonra Taberseran’a akın etmiş, Kafkas dağlarından inerek Şirvan düzlüğünü geçip, Karabağ’da kışlamıştır³⁶. Şirvanşah Halil gelişmelerden büyük rahatsızlık duymuş ancak dini bir kimliği olan Şeyh Cüneyd’e saldırmakta tereddüt etmiştir. Nitekim Cihânşah’ın isteği üzerine Şeyh Cafer tarafından Şirvanşah’a yollanan mektupta “Velayet hanedanının müritlerinden ve keramet ailesine inananlardan bir topluluk Şeyh Cüneyd’i mürid olarak bilmiş ve onun yolunu takip etmiştir. Hâlbuki Şeyh Cüneyd bu anlamda yalancıdır. Onun halifelîği ve müridliği gerçek dışıdır. Yapılacak en iyi iş onun kovulması için çalışmaktır”³⁷ demesi üzerine 20 bin kişiden oluşan orduyu hazır etmiştir. Taberseran hâkimi Eb’ül Masum Han ve Karakoyunlu Cihânşah’ta ona yardım için 5 bin kişiden oluşan ordu göndermiştir. 10–12 bin kişiden oluşan Şeyh Cüneyd’in ordusu ile 1460 yılında Elburz dağ sıradağlarının batısındaki Karasu vadisinde müttefiklerin 30 binlik ordusu ile karşılaşmışlardır. Bu karşılaşmada Şeyh Cüneyd ve ordusu ağır bir yenilgiye uğrar ve Şeyh Cüneyd öldürülür³⁸.

²⁹Bilal Dedeyev, “Safevî Tarikatı ve Osmanlı Devleti İlişkileri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 1, 2008, s.212.

³⁰Adel Allouche, **Osmanlı-Safevî İlişkileri**, s.44–45; Faruk Söylemez, “Şah İsmail İsyanı”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, s.74.

³¹Ahmed Caferoğlu, “Azerbaycan Tarihine Umumi Bir Bakış”, **Azerbaycan Yurt Bilgisi**, Burhaneddin Yayınları, İstanbul 1952, s.13; Nasrullah, **Felsefi Zindegani-yi Şah Abbas-ı Evvel**, Çaphane-i Maharet, İntişarat-ı Elmi, Tahran 1358, s.234.

³²Hondmîr, **Zeyl-i Tarih-i**, s.27; İ.P.Petruşevski, **İslam der İran**, çev. Kerim Keşaverz, İntişarat-ı Peyam Tahran, 1354/1956 s.386; N.Aygün Akkoyunlu, Adil Şen, **Türkmen Ak Koyunlu**, Grafik Yayınları, Ankara 2003, s.97; Walther Hinz, **Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd**, s.27.

³³N.A. Aygün Akkoyunlu, Adil Şen, **Türkmen Ak Koyunlu**, s.97. Walther Hinz, **Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd**, s.34.

³⁴Mustafa Ekinci, **Anadolu Aleviliğinin Tarihsel Planı**, Beyan Yayın, İstanbul 2002, s.92.

³⁵Gaffarî, **Tarih-i Cihânara**, s.220–261; Hasan-ı Rumlu, **Ahsenü’t-Tevârîh**, s.394. Cihânşah ve Begüm Can Hatun ile ilgili vakıfnamelerde Şeyh Cafer’in adı saygı ve bütün lakapları ile zikr edilmiştir. “Cenâb-ı Şeyhülislâm-ı âlem, nizam’ül-hakikat ve ş-şeriat ve d-din Caferü’l-lavi es Sadri- Allah âlemdékilerin üzerindeki büyüklüğünü devam ettirsin” şeklinde ifade edilmiştir. Yine “1453 tarihli başka bir vakıfname”de ise “Âli Cenab Şeyhülislam-ı azam, ümmetler arasında büyüklerin nakibi saadet güneşinin doğduğu yer keramet ışıklarının kaynağı Hakk’ın şeriatın ve dinin nizamı İslamın ve Müslümanların sadrı Es’şeyh Cafer es’Sadri es’Safevî –Allah onun gölgesini dünyadakilerin üzerine düşürsin” şeklinde ifadeler mevcuttur. Ahmed Ahmed Kesrevi, **Şeyh Sufi ve Tebareş**, s.40–41.

³⁶Mehmet Çelenk **16 ve 17. Yüzyıllarda Safevî Şiilîği**, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa 2005, s.40.

³⁷Hasan-ı Rumlu, **Ahsenü’t -Tevârîh**, s.395.

³⁸Gaffarî, **Tarih-i Cihânara**, s.262; Anonim, **Alem Ârâ-yı Şah İsmail**, s.24–25, Nagim Seyyullah Oğlu Musalı, **Azerbaycan Safevîler Devleti, I. Şah İsmail’in Hâkimiyet Devrinde Alamaray-ı Şah İsmail’in Eseri Esasında**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bakü 2006, s.42.

Sonuç

Karakoyunlu bünyesindeki Erdebil Tekkesi bağlılarının farklılaşması Hâce Ali-Şeyh Cüneyd ile Şifleşerek başlamıştır. Şeyh Cüneyd tekkenin yapısını dini siyasallaştırarak sürdürmüş ve taraftarlarının yaygın olarak yaşadığı bölgelerde yeniden yapılanma çalışmalarıyla devam ettirmiştir³⁹. Erdebil’de ki dini devletin tarihi, etraftaki siyasi iktidarlar ile sıkı münasebetlerin başlaması, Şeyh Cüneyd ve sonrasında Şeyh Haydar’ın tarikatın geleneksel çizgisinden çıkartarak, Safevîyye dergâhına bağlı müritlerin asker olarak örgütlenmesi ve militarist bir şekilde ortaya çıkması bu devrede ortaya çıkmıştır. Nitekim Şeyh Cüneyd bu amacına ulaşmak için başta Akkoyunlular olmak üzere dönemin siyasi güçleri ile çeşitli münasebetlerde bulunmuştur⁴⁰. Şeyh Cüneyd dönemi sufizmden siyasete bir dönüşüm olarak görülmektedir⁴¹. Bu dönüşümü fark eden Cihânşah kendi toprakları içerisinde buna izin vermemek, otoritesini ve devletin bütünlüğünü korumak adına Şeyh Cüneyd’in Uzun Hasan ile birleşip güçlenmesine rağmen onu kendi topraklarından atıp daha fazla ilerleyip güçlenmesini engelleyerek başarılı olmuştur⁴².

Şeyh Cüneyd’in bölgeden uzaklaştırılması konusunda iki görüş mevcuttur. Bunlardan biri Cihânşah’ın giderek güç toplayan Şeyh Cüneyd’i pasifize etme isteği iken, diğeri de tekke içinde gelişen bir hesaplaşma olabileceğidir. Şeyh Cüneyd amcası Şeyh Cafer ile Safevîyye Tarikatı şeyhliği mücadelesine girmiş⁴³, amcası Şeyh Cafer’le tartışıp Erdebil’den gitmiş olabileceği üzerinde durulmaktadır⁴⁴. Yine Şeyh Cüneyd’le Şeyh Cafer arasındaki çatışmanın sebeplerinden biri olarak, birinin aşırı Şif yanlısı, diğerin ise kendi adetlerini yani Sünnî adetlerini ısrarla korumaya çalıştığı gösterilmektedir⁴⁵.

Ayrıca Şeyh Cüneyd’in Uzun Hasan’ın yanına gidip onunla akraba olması Safevîyye Tarikatı, Akkoyunlular ve Karakoyunlular açısından incelenmesi gereken önemli bir husustur. Nitekim bu çerçevede baktığımızda Osmanlı topraklarında kendisine yerleşme izni verilmemesi Şeyh Cüneyd’in Uzun Hasan ile ittifak olması Karakoyunlularla olan düşmanlıklarında yeni bir güç kazandırırken⁴⁶ Şeyh Cüneyd’in hareketini hızlandırmış, Safevî devletinin kurulmasında esas rolü oynamıştır⁴⁷. Uzun Hasan’ın Sünnî bir düşünceye sahip olması, aşırı Şif düşünceye sahip olan Şeyh Cüneyd’e karşı tutumu Şeyh’in düşüncelerinin meşru olmasında yardımcı olmuştur. Böylece dini düşünce yönünden de bir avantaj sağlamıştır. Şeyh Cüneyd’in Şif düşüncesine sahip olmasına rağmen, Sünnî bir hükümdar olan Uzun Hasan ile akrabalığı kabul etmesi ise onun siyasi hırsını göstermektedir⁴⁸. Nitekim Şeyh Cüneyd, faaliyeti ile dünyevi bir güce sahip olma isteği içinde olduğunu açıkça beyan edip, kendisine Sultan lakabını layık görmüştür. Hatta ileri giderek kendisini peygamber soyundan saymıştır. Peygamber soyuyla kurulan iribat, bir yandan Şeyh Cüneyd’in iddialarına meşruiyet kazandırırken, diğeri yanda da ona, Şifliği kullanarak kendi ihtiraslarını gerçekleştirme yolunu açmıştır. Ayrıca Şeyh Cüneyd’in Uzun Hasan’a yakın olması onun Akkoyunlularda lojistik destek almasını da sağlamıştır.

Sonuç olarak, Karakoyunlu Sultanı Cihânşah, kendi toprakları içerisinde Şeyh Cüneyd’in giderek güç kazanmakta olan faaliyetlerinin farkına varmış ve bunu durdurmak için kendisine göre bir takım uyarılarda bulunup önlemler alırken, çareyi onu bölgeden uzaklaştırmakta bulmuştur. Bölgeden uzaklaşan Şeyh Cüneyd ise ne sığındığı Osmanlılardan ne de Memlûklular ve Karamanoğlularından destek alamamıştır. Tek destek veren kişi ise Akkoyunlu Uzun Hasan olmuştur. Sünnî değerlere önem veren Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan’ın Şifliği benimseyen Şeyh Cüneyd’e destek vermesinin en önemli sebebi ise Karakoyunlu devletine daha çok zarar verip, çabucak ortadan kaldırmak amacı güdmesidir.

³⁹Walter, Hinz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, 14-36; Taşğın Ahmet, “Hatai’den Günümüze Anadolu Alevilerinde Farklılaşma”, *I. Uluslararası Şah Hatai Sempozyumu (9-11 Ekim 2003 Ankara)*, hzl. Gülağ Öz, Hüseyin Gazi Kültür ve Sanat Vakfı/Hüseyin Gazi Derneği Yol Bilim Kültür Araştırma Yayınları, Ankara 2004, s.297–306.

⁴⁰Mehmet Çelenk, *16 ve 17. yüzyıllarda Safevî Şifliği*, s.71.

⁴¹Adel, Allouche *Osmanlı-Safevî İlişkileri*, s.47.

⁴²Şahî, Ahmadov, *Şifliğin Yayılma Süreci*, s.62.

⁴³Faruk, Sümer, *Safevî Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, TTK, Ankara1992, s.7.

⁴⁴Şahî, Ahmadov, *Şifliğin Yayılma Süreci*, s.61.

⁴⁵Veliyeva, Zülfiye, *Safevî Devlet Teşkilatı (Tezkiret’ül Mülk’e Göre)*, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2007, s.85.

⁴⁶Walter, Hinz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, s.27–32.

⁴⁷Tahsin, Yazıcı, “Safevîler” *İ.A. MEB, C. 10*, İstanbul 1967, s.53–59.

⁴⁸Şahin Ferzeliyev, *Azerbaycan ve Osmanlı İmpariyası*, Bakü 2001, s.27.

Diğer taraftan Cihânşah, Şîî-Sünnî ayrımı yapmadan politik davranarak ilişkilerini çıkarlarına göre kurarak hareket etmiş zaman zaman Şîî, zaman zaman Sünnî gruplara saldırıda bulunup otoritesini korumaya çalışmıştır.Şeyh Cüneyd'e karşı aldığı önlemler ve uyarılar da aslında tamamıyla devlet bütünlüğünü korumak amacıyla yapılmış siyasi ve politik hamlelerdir.

KAYNAKÇA

- AHMADOV Şahî, **Azerbaycan'da Şiîliğin Yayılma Süreci**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2005.
- AKKOYUNLU N.Aygün, ŞEN Adil, **Türkmen Akkoyunlu İmparatorluğu**, Grafik Yayınları, Ankara 2003.
- ALLOUCHE Adel, **Osmanlı-Safevî İlişkileri**, (çev. Ahmed Emin Engindağ), Ankara Yayınları, İstanbul 2000.
- ANONİM, **Alem Ârâ-yı Şah İsmail**, hzl.Asgar Montazer Sahib, Şirket-i İntişarat-ı Elmi ve Ferhengi, Tahran 1386.
- ÂŞIK PAŞA-ZÂDE, **Tevarih-i Al-i Osman (Âşık Paşa-zâde Tarihi)**, İstanbul 1928.
- ARSLANOĞLU İbrahim, **Aleviliğin Tarihsel ve Sosyal Temelleri**, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1999.
- BARTHOLD W. "Azerbaycan ve Ermenistan", *A.Ü.DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, çev. İsmail Aka, C. 8, S 14.-23, 1963.
- BAHRAM-NEJAD Muhsin, **Sergüzeşt-i Karakoyunluha ve Akkoyunluha**, Merkez-i Pejuheş-i Miras-ı Mektup, Tahran 1386.
- EKİNCİ Mustafa, **Anadolu Aleviliğinin Tarihsel Arka Planı**, Beyan Yayınları, İstanbul 2002.
- EFENDİYEV Oktay, "Şeyh Cüneyd", **Temel İlmî İçtimai Journal**, Fernal, S 1/3, Bakü 2007.
- ERDEM İlhan; UYAR M, "Karakoyunlular:Tarih Sahnesine Çıkışları ve Kökenleri", **Türkler**, C. 6, Ankara 2002.
- FERZELİYEV Şahin, **Azerbaycan ve Osmanlı İmpiriyası**, İlm, Bakü 2001.
- GAFFARÎ, **Tarih-i Cihânârâ**, Neşr. Hasan Neraki, Tahran1343.
- HASAN-I RUMLU, **Ahsenü't-Tevarih**, (çev. Mürsel Öztürk), TTK, Ankara 2006.
- HINZ Walter, **Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd XV. Yüzyılda İnan'ın Millî Bir Devlet Haline Yükselişi**, (çev.) Tefvik Bıyıklıoğlu, Ankara 1992.
- HONDMİR, **Zey-i Tarih-i Habib'üs-Siyer, Tarih-i Şah İsmail ve Şah Tahmasb-ı Safevî**, hzl. Muhammed Ali Cerrahi, Neşr-i Gosterde, Tahran 1370.
- KESREVİ, **Şeyh Safi ve Tebareş**, Tahran 1387.
- KIRKINCI Mehmet, **Alevilik Nedir?**, Cihan Yayınları, İstanbul 1990.
- KÜTÜKOĞLU Bekir, **Osmanlı-İnan Siyasî Münasebetler**, İstanbul Fethi Derneği Yayınları, İstanbul 993.
- KÜÇÜKDAĞ Yusuf; Dedeyev, Bilal, "Safevîlerin Nesebine Farklı Bakış", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C 2/6, 2009.
- NASRULLAH, Felsefî, **Zindegani-yi Şah Abbas-ı Evvel**, Çaphane-i Maharet, İntişarat-ı Elmi, Tahran 1358.
- MİR Ahmedî, **Din ve Mezhep Der Asr-i Safavi**, Çaphane-i Sepher, Tahran 1363.
- ONAT Hasan, "Kızılbaşlık Farklılaşması Üzerine", **İslamiyat**, C. V, Ankara 2003.
- PETRUŞEVSKİ İ.P., **İslam der İnan**, çev. Kerim Keşaverz, İntişarat-ı Peyam Tahran 1354.
- RENCBER Muhammed Ali, **Müşa'saiyan**, İntişarat-ı Ageh, Tahran 1382.
- SEYULLAH Nagımoğlu Musalı, **Azerbaycan Safevîler Devleti, I.Şah İsmailin Hakimiyet Devrinde Alamaray-ı Şah İsmail'in Eseri Esasında**, Tarih İlimleri Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bakü 2006.
- SÖYLEMEZ Faruk, "Anadolu'da Sahte Şah İsmail İsyanı", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 17, Kahramanmaraş, 2004.
- SÜMER Faruk, **Safevî Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türkelerinin Rolü**, TTK, Ankara 1992.
- UYAR Mazlum, "Safevîler Öncesi İnan'da Tasavvuf ve Safevî Devletinin Ortaya Çıkışı", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, S. 7-8, 2000.
- UZUNÇARŞILI İ.H, **Osmanlı Tarihi**, TTK, C. II, Ankara 1988.
- VEFAYİ Zohre, **Şerh-i Tarih Karakoyunluha & Akkoyunluha**, Kitaphane-i Urmiye, Tebriz 1384.
- YAZICI Tahsin, "Safevîler" **İ.A**, C. X, İstanbul 1980.